

**VARGA JÓZSEFNÉ: A FELSŐ-RÁBAKÖZ XVIII–XIX. SZÁZADI
SZEMÉLYNEVEI****Győr, 2003. 243 + 317 lap adattár**

Témavezető: Hajdú Mihály

Opponensek: Ördög Ferenc, Fercsik Erzsébet

Védés: 2004. november 24.

1. Dolgozatomban egy történetileg, kulturálisan, hagyományában összefüggő terület történeti személynévanyagát elemeztem. A Felső-Rábaköz a történelmi Sopron vármegye öt járásának egyike volt, központja az elmúlt századokban ugyanúgy, mint ma is, Kapuvár. A terület lakossága magyar ajkú. A török utáni betelepítés tényét csak a névanyag őrzi. A Rábaköz népessége a 18–19. században főként római katolikus, kisebb részben evangélikus és izraelita vallású. – A 18. század kezdetétől az állami anyakönyvezés megindulásáig 26 település személynévállományát (család-, kereszt-, bece- és ragadványnév) értelmeztem és rendszereztem. A családneveket a népesség-összeírások, a keresztneveket születési anyakönyvek alapján vizsgáltam. Az írott forrásokban fellelhető ragadvány- és beceneveket szintén összegyűjtöttem. Ahol lehetőség adódott, ott az eredményeimet összehasonlítottam más tájegységek névkincsével.

2. Munkám első felében a terület családnévállományát dolgoztam fel. Tíz különböző szempont alapján több irányból közelítettem meg a családnevek rendszerét. A mennyiségi vizsgálatokból kitűnt, hogy a 17. század végéig, 18. század elejéig megélt pusztítás nyoma ott látható a névanyagban: az 1715. évi összeírás mindössze 553 családnevet tartalmazott, a negyven évvel későbbi viszont már 1593-at. Ez a gyors ütemű emelkedés a 19. században lassult, a század közepén 3772 családot tartottak számon. Nemcsak a családok, de a családnevek száma is nőtt. Az első időpontban 208 különböző nevet szolgáltatott a források, a legmagasabb érték 1850-ben volt, ekkor 684-féle családnevet írtak össze. A két évszázad folyamán az összeírások alapján 1430-féle nevet találtam.

A családok száma jobban emelkedett, mint a névféleségeké, azaz: növekedett a megterhelés. A kezdeti alacsony mutatószám 2,66, a legmagasabb 1850-ben lesz: 5,51. – A családnév-gyakoriság vizsgálata meggyőzően bizonyította, hogy az elnéptelenedett falvakba folyamatosan érkeztek a betelepülők. Ennek egyik igazolása, hogy az egyszer előforduló családnevek aránya végig magas maradt. 1715-től 1895-ig a következő százaléktételek jelzik az egy családot jelölő nevek mértékét: 62,50%; 58,93%; 58,89%; 49,37%; 43,27%; 45,89%. Tehát a 19. század végén is azt mondhatjuk, hogy a családnevek közel fele tökéletesen identifikál.

Az egy családot megjelölő tulajdonneveket nyelvi eredet szempontjából megvizsgálva azt tapasztaltam, hogy jelentős részük német eredetű. Ez kezdetben a betelepülő osztrák, bajor népességet jelölte, később a polgári réteget alkotó német ajkú lakosokat (nyomdász, tímár, bérlő, tisztviselő stb.), majd a zsidó lakosságot. – Az egy családot jelölő nevek mellett nagyon beszédes a két évszázad leggyakoribb családneveit feltüntető sorrend. A 18. század három összeírása alapján kimutatott leggyakoribb családnevek népnévi és foglalkozásnévi alapszavúak: *Németh* (1. helyen), *Horváth* (3.), *Tóth* (9.);

Varga (2.), *Takács* (4.), *Szabó* (5.), *Molnár* (6.), *Kovács* (8.). A 19. században szinte ugyanezeket a neveket olvashatjuk. – Érdeemes figyelmet fordítani a közepes gyakoriságú családnevek kategóriájára is. Ezek általában egy-egy falu jellemző családnevei (Például Himódon *Gosztola*, Beledben *Buti*, Hövejen *Pócza*, Gartán *Hoffer* stb.).

A jelentéstani vizsgálatok szintén megerősítették, hogy még a 19. században is jól érzékelhető a foglalkozásnévi alapszavú családnevek fölénye. Az 1715-ös összeírás – amely még a betelepítési hullám kezdetén készült – azt mutatja, hogy a családok 38,01%-a visel foglalkozásnévi alapszavú családnevet. A 18. században a népnévből keletkezett családnevek részaránya 2,95%, ugyanakkor az e típusú nevet viselők a családok 15,83%-át jelentik. Látható az is a jelentéstani elemzésekből, hogy alacsony a személynéven alapuló családnevek aránya, de folyamatosan emelkedik: a 18. század kezdetén 9,98%, a 19. században 12,03%. Az egy családot jelölők között magas értéket képvisel ez a csoport. – Mind a gyakorisági, mind pedig a jelentés- és alaktani vizsgálatok felhívják a figyelmet az *-i* melléknévképzős helynévi alapszavú családnevek csoportjára. A gyakorisági vizsgálatok jelzik, hogy kezdetben nincs e típus a leggyakoribb nevek között, majd elsőként a *Szalai*, aztán a *Füzi*, *Borsodi* nevek egyre több családot képviselnek. A jelentéstani elemzésben feltűnő e kategória mutatóinak emelkedése a névállományon belül (28,02%; 35,49%), valamint a családok viszonylatában (13,82%; 16,78%). Összecseng ezzel az alaktani vizsgálat eredménye: a képzett családnevek között legnagyobb súlyú ez a típus: a 18. században 29,58%, az 1800-as években 30,47%.

A családnevek nyelvi eredet szerinti kategorizálása azt mutatta meg, hogy a névállomány növekvő részét alkotják az idegen eredetű – elsősorban német, másodsorban szláv – családnevek. A 18. század közepén a névanyag 27,59%-a, a 19. század közepén pedig a nevek 32,16%-a nem magyar névadás útján jött létre.

A családnévállomány megszilárdulását szociolingvisztikai módszerekkel elemezve láthatjuk a kezdeti bizonytalan családnévhasználatot, az *alias*-os elemek azonosítást erősítő szerepét. A 19. század végén sok példa adódott a tudatos névváltoztatásra (gyakori vagy negatív tartalmú nevek esetében: *Kiss*, *Halál*), illetve a névmagyarosításra (*Deutsch*, *Szaradits*). – A nagyon gyakorivá vált családnevek mellett írásban is feltűntek a ragadványnevek. Ebben a névtípusban még sokszor kideríthető a névadás indítéka is. Egy-egy falura jellemző ragadványnévtípusok alakultak ki. Tanulságos az a tény, hogy nem minden esetben a gyakori családnévhez kapcsolnak megkülönböztető elemet.

Vizsgálataimból tehát kitűnt, hogy a terület családneveinek megközelítően 70%-a magyar eredetű. A magyar névadás útján keletkezett családnevek legősibb, e tájra jellemző típusa a foglalkozásnévi alapszavú. A 18. századtól egyre jelentősebbé vált a helynévből alakult családnevek köre. Következtetni lehet az eredményekből a terület eredeti családnévállományára, s ha a változások folyamatát követjük, a belső és külső migráció iránya is kirajzolódik.

3. Dolgozatom második részében a keresztnévállományt és a beceneveket rendszereztem. A mennyiségi és gyakorisági vizsgálatok megerősítik azt az ismert tényt, hogy a 18. században kevés keresztnévet használtak. A férfikeresztnévek száma magasabb: 62-féle, a női nevek közül összesen 37-félét választottak az egész század folyamán. Ebből adódik a nevek nagy megterheltsége. A névválasztási szokás a 19. század közepén válto-

zott meg. A divat behatolt a kisebb településekre is. A névkincs gazdagodásáért sokat tettek a falvak plébánosai, lelkészei. – 1690-től 1895-ig a férfikeresztnevek száma (a vizsgált korszakokban) 37-ről 93-ra emelkedett. Ugyanilyen irányú a női névválasztás folyamata is, csak kevesebb név került felhasználásra. A kezdeti 24-féle keresztnév a 19. század végi időszakban 77-re emelkedett. A két évszázadban 115-féle férfi-egyénnév mellett 89-féle női név élt, tehát a névgazdagság, a névkincs színessége jobban jellemezte a férfinévviseletet.

Kutatási területemen a 18. században főként római katolikus, kisebb részben evangélikus lakosság élt. A 19. század közepétől Beledben és Kapuváron izraelita felekezeti polgárság telepedett le. Ez utóbbi vallási közösség névanyaga eltér az előző kettőtől: megfigyelhető a nagy névgazdagság, a sokféle férfi- és női becenévforma, a nem hivatalos, nem teljes alakú nevek nagy száma. A kezdeti időszak férfinevei (1840 körül) főként a héber kultúrából valók, majd a következő szakaszban a német hatás irányította a névválasztást, a századvég táján viszont erős asszimilációs törekvést jelez a névhasználat. A névdivat hatására magyar történelmi nevek kerültek be a névkincsbe. A női névhasználatban ezek a rétegek kevésbé érzékelhetők. – A római katolikus és az evangélikus vallású lakosság névválasztásában nincs jelentős eltérés. Évszázadok óta együtt élő emberek kultúrája, hagyománya sok tekintetben azonos. Néhány névről azonban elmondhatjuk, hogy felekezethez kötődik. A férfikeresztneveknél a kisebb gyakoriságúak közül a *Vendel*, *Flórián* a katolikus közösségek névanyagában, a *László*, *Dénes*, *Zsigmond* viszont az evangélikus elnevezettek között népszerűbb. A nagy gyakoriságú *József*-et a katolikusok, a *Sándor*-t az evangélikusok viselik szívesebben. A *Mária*, *Veronika*, *Ágnes* keresztneveket a katolikusok, míg a *Lídia*, *Eszter*, *Zsuzsanna*, *Karolina* neveket az evangélikus női elnevezettek részesítik előnyben. Az eredmények tükrében megállapítható azonban egy lényeges különbség e két felekezet névhasználatában: míg a névállományban, a használatba bekerült nevek számában nincs jelentős eltérés, addig az egyes nevek gyakoriságában van. Egyértelmű, hogy az evangélikus női nevek között nagy kedveltségük az ószövetségi eredetűek (*Éva*, *Judit*, *Zsuzsanna*, *Eszter* stb.), tehát ezeket viselik sokan, míg a katolikus névválasztóknál a martirológiumi nevek állnak az élen (*Katalin*, *Erzsébet*, *Ilona* stb.). A két felekezet férfinevei között ilyen határozott választóvonal nem húzódik.

4. A becenevek rendszerezése megmutatta, hogy e téren is hat a névdivat. A 18. században az *-a/-e* képző, később az *-i* becenévképző vált kedveltté. Írott formában főként női beceneveket találtam, ezekről alkothattam véleményt.

5. A személynévanyag rendszerezéséből kiviláglott, hogy név és elnevező között szoros a kapcsolat. De ugyanilyen erős a névrendszeren belüli összetartozás is. Tanulságos volt a Felső-Rábaköz névanyagának más vidékek adataival történő összehasonlítása. Láthatóvá vált, hogy a családnevek területenként jobban eltérnek egymástól, mint a keresztnévek és a becenevek.

Kutatásaim még jobban megerősítették azt a meggyőződésemet, hogy a névtan rendkívül fontos tudományterület. A nevek – legyen az bármely névfajta – híven tükrözik az elnevező ember érzés- és gondolatvilágát, név- és nyelvteremtő fantáziáját, a világ értelmezésére irányuló szándékát.